

ARCHAIZM SŁOWOTWÓRCZY W JĘZYKU LITEWSKIM

Wiadomo od czasów Leskiena, jak bardzo żywa była w językach bałtyckich, a zwłaszcza w języku litewskim, apofonia wokaliczna w różnych elementach struktury wyrazowej, i to tak w zakresie słowotwórstwa, jak też we fleksji. Przejawy tej apofonii stanowiły składnik derywacji aż do epoki ściśle historycznej. Sprawily one, że wiele wyrazów, które w innych językach indoeuropejskich występują jako twory odosobnione, niemotywowane, w języku litewskim są wyrazami wyraźnie motywowanymi, tj. reprezentującymi regularny system słowotwórczy, nawiązujący bezpośrednio do stosunków apofonicznych jeszcze indoeuropejskich. Jest to jedna z bardzo archaicznych właściwości języka litewskiego, przeciwstawiająca ten język nie tylko w ogólności innym językom indoeuropejskim, ale w szczególności językom słowiańskim, w których ślady dawnych stosunków apofonicznych są znacznie mniej widoczne. Oto parę przykładów szczególnie wyraźnych.

Nazwa 'reki' jest wspólna tak dla języków bałtyckich, jak też dla słowiańskich. Po litewsku jest *rankà*, acc. *ranką*, po polsku *ręka*, *rękę*, po rosyjsku *ruká rúku*. Nie ulega wątpliwości, że jest to wyraz bałtosłowiański. W dodatku jest to wyraz wyłącznie bałtosłowiański, który stanowi niewątpliwie innowację tej grupy językowej, bo w innych językach indoeuropejskich w tym znaczeniu pojawiają się zupełnie inne wyrazy: goc. *handus*, łac. *manus*, gr. *χείρ* itd. Otóż w językach słowiańskich wyraz *ręka* jest odosobniony, zupełnie niemotywowany. Tymczasem w języku litewskim zachowana jest zupełnie jasna motywacja słowotwórcza: jest to derywat od czasownika *renkù rinkau̯ riñkti* 'zbieram', zupełnie tak, jak gr. *χείρ* jest derywatem od czasownika zachowanego w stind. *hárati* 'bierze', a awest. *gava* (dual.) 'ręce' od czasownika widocznego w lit. *gáunu gavaũ gáuti* 'odbieram', itd. Stosunek morfologiczny rzeczownika *rankà* do czasownika *renkù* jest taki sam, jak np. rzeczownika *slankà* 'powolny czło-

-žėjau -žėti 'pękać (o lodzie, szkłe)'; *inžū* (*įštū*) *ižaū* *ižti* 'rozpadać się'; *ižas*, *iža* 'kra'. W słow. ses. *jazva* 'rana'; pol. dial. (mazow.) *jażwa* 'jama'.

7. *ingas* 'leniwy' (LKŽ), do tego *ingiu* *ingėjau* *ingėti* 'lenić się'; *ingis* -*gė* 'leniuch' (Szl.); w apofonii: *éngiu* *éngiau* *éngti* 'obierać, zdzierać, bić, robić coś ociążale'; *angūs* 'leniwy', *ángia* -*gė* -*gti* 'bić' (LKŽ). W ses. *jėdza* 'choroba', pol. *jėdza* 'czarownica', ros. *jagá* 'ts.'

8. *galià* (*gālios*) 'moc, siła' obok *galiū* -*lėjau* -*lėti* 'móc'. Słow. *golēmz w stpol. *golemy* 'wielki', ros. *goljamo* 'wiele, bardzo' itd.

9. *glėivės*, -*viū* i *glėivės*, *glėiviai*, *glėimės*, *glėimos* 'śluz'; od tego *glėivėti*, *glėimėti* 'pokrywać się śluzem'; ale: *gliejū* *gliejaū* *glieiti* 'smarować, lepić'; *glimstu* *glimaū* *glimti* 'pokrywać się śluzem'; *glaištas* 'gлина do wylepiania ścian'; *glaištėti* 'smarować, tynkować'; *glitas* 'klej tkacki'; *glitūs* 'śliski, lepki'; *glytė* 'wydzielina z nosa'. W słow. nie ma czasowników, są natomiast niemotywowane rzeczowniki: ros. *glej* 'gлина, gliniasta gleba' (*glējь), r.-csł. *glěnz* 'śluz, ciecz, wilgoć' (**gloi-no-*), ogólnosłow. *glina* (**glei-nā-*), *gliva 'rodzaj grzyba' (pol. *gliwiec* 'pleśnieć').

10. *grubūs* 'szorstki', *grūblas* 'nierówność, szorstkość; grudka'; *gruoblė* 'ts.' (LKŽ): *grumbū* *grubaū* *grūbti* 'grabieć, skostnieć, zesztynieć'; *gramblūs* 'gruby, nieokrzesany'. W słow. ses. *grōbz* 'ἀγροικος', pol. dial. *grėby* 'pomarszczony', liter. *gruby*.

11. *jūngas* 'jarzmo', ze spółgłoską -*n-* przeniesioną z czasownika: *jūngiu* -*giau* -*gti* 'łączyć', jak w łac. *iugum* 'jarzmo', gr. ζυγόν itd. obok czasownika *iungō iunxi*. W językach słowiańskich nie ma czasownika, ale jest rzeczownik *igo* (w pol. w nazwie miejscowej *Igotomia*). Obok tego są formacje z innym wokalizmem: pol. *jugo* 'drażek łączący dzioby sań', co ma odpowiednik w gr. ζεύγος (n.); w innym znaczeniu łac. *iūgera*, lit. *jáugtas* 'rzemyk, którym przywiązuje się jarzmo do rogów' (LKŽ).

12. *jūšė* 'zupa rybna', 'zupa w ogóle': *jáunu* (*jáuju*) *jóviau* *jáuti* oraz *jaunū* *joviaū* *jaūti* 'przyrządzać jedzenie dla świń', *jōvalas*, *jovalynė* 'pokarm świń'. Słow. stpol. *jucha* 'wywar z mięsa', 'polewka z krwi', ros. *uchá* 'zupa (rybna)'.

13. *kabė* 'spinka, haftka', *kablūs* 'hak'; *kebėklis* 'zaczep', *kebenėkas* 'widły' obok czasowników: *kabū* *kabėjau* *kabėti* 'wisieć', jak też *kabinū* -*naū* *kabinti* 'zawieszać' (causat.); *kimbū* *kibaū* *kibti* 'zaczepić się'; *kýbau* -*bojau* -*boti* 'wisieć'. W słow. ros. *kobénja* 'hak w ścianie' (Vasmer, Fraen., Stang Vgl. Gr. s. 34).

14. *karnà* (acc. *kařna*) 'łyko': *kerū* (*kérstu*) *kerāū* *kėrti* 'odłączać się' (Szl.; Tr. ma *kėra* *kėro* *kėrti* za Būgą). W słow. *kora* (pol., ros. *korá*) 'kora drzewa', bez czasownika.

15. *karšiū* *karšiaū* *karšti* 'czesać wełnę': słow. tylko formacja imienna, ses. *krasta* 'scabies', ros. *korósta*, pol. *krosta*.

16. *kosulūs* (acc. *kósuli*) 'kaszel' obok czasownika *kósiu* (arch. *kosmi*) *kósėti* 'kaszleć': w słow. ros. *kášelь*, pol. *kaszel* itd.

17. *kóšiu kóšiau kóšti* 'cedzić': w słow. derywat imienny: pol. *kasza*, ros. *каша*, scs. *kašica* bez motywacji werbalnej.

18. *kėlmas* 'pień drzewa', *kėlnas*⁵ 'czółno': derywaty od czasownika *kėliū kėliau kėlti* 'podnoszę', także 'przewożę łódka'; *kĩlū kilaū kilti* (też *kĩlstu*) 'podnoszę się'. Inne derywaty: *kilmė* 'pochodzenie'; *kiltis -tiēs* 'ts.>'; *kálnas* 'wzniesienie, góra'. W słow. tylko niemotywowany rzeczownik *čėlnz w pol. *czółno*, ros. *čėlnók, čoln*.

19. *kamša* 'natłok' obok czasownika *kemšū kimšaū kimšti* 'pchać, napychać', do tego ptep. *kimštas* 'napchany'. To ptep. ma odpowiednik słow. w przymiotniku scs. *čestz* 'πυκνός', pol. *częsty*, ros. *častyj* 'ts.'

20. *kėras* 'krzak, pień', żm. *kėrė* 'pień'; *kirma* 'drzewo zwalone przez burzę, wiatrołom': lit. *keriū kerėti* 'rozrastać się'. W słow. r.-csł. *karjz* 'radix', ros. *корь, krjak* 'korzeń'; pol. *kierz krza* 'krzak'; do tego scs. *korenz* *ϕλζα*, pol. *korzeń*, ros. *kórenz* 'ts.', a więc z apofonią, ale bez czasownika.

21. *kúopa* 'kupa' obok czasownika *kuopiū kuopiaū kuōpti* 'czyścić'; do tego *kaūpas* 'kupa' i czasownik *kaupiū kaupiaū kaūpti* 'okopywać'; inne derywaty: *kūpeta* 'stóg siana', *kūpstas* 'kupka', *kuplūs* 'gęsty, rozgałęziony', *kuprà* 'garb'; *kauprà* i *kaūpras* 'wzniesienie, pagórek'. W słow. pol. *kupa*, ros. *kúpa* 'ts.', scs. *kupz* 'σωρός'; pol. *kuper, kupr* 'tylna część tułowia ptaków', też ros. *kupr* 'ts.'

22. *krutūs* 'ruchliwy', też *krūtinas, krutnūs* 'ts.' obok czasownika *krutū krutėjau krutėti* 'poruszać się'. W słow. tylko rzeczownik *krstz 'kret' w pol. *kret*, ros. *krot krotá*.

23. *laikas* 'czas', *liėkas* 'pozostały, zbytni', obok czasownika *liekū likaū likti* 'zostaje', arch. *liekmì, liėkti* (3. sg. praes.); dziś *linkū; liktas* 'zostawiony'; *laikaū laikyti* 'trzymam, chowam'. W słow.: scs. *otlėkz* 'τὰ καταλοιπά', r.-csł. *lėkz* 'pozostałość'.

24. *lėngė* 'łączka, błoto', obok czasownika *lingúoja lingāvo lingúoti* (z apofonią) 'chwiać się', *lėngė* 'giętka żerdź do zawieszania kołyski', też *langóju -gójau -góti* 'bujać w powietrzu' (LKŽ; *langaū* Trautm.). W słow. scs. *logz* 'δρυμός', pol. *łag, łeg* 'nizina', ros. *lug* 'łąka'.

25. *mielas, mylas* 'miły'; *mėilė* 'miłość', *meilūs* (acc. *meilū*) 'miły', do tego *mýliu mylėjau mylėti* 'kocham', *pamilstu -laū pamilti* 'pokochać'. W słow. scs. *milz* 'έλεινός', pol. *miły*, ros. *mílyj* itd., bez motywacji.

26. *pamplys* 'pryszczyk' obok czasownika *pampstū pampaū pampti* 'pęcznieć, grubieć'. W słow. scs. *popz* 'δμφαλός', pol. *pep, pepepek* 'ts.', ros. *pup pupá* 'ts.'

27. *pełnas* 'zastuga, zapłata' z czasownikiem denominatywnym: *pełnaū pełnyti* 'zastużyć'; ale jest też czasownik *peldū peldėti* 'oszczędzać', który wskazuje, że rzeczownik *pełnas* jest motywowany. W słow. jest scs. *plėnz* 'ατχμαλωσία', ros. *polón* 'łup, niewola', rzeczowniki na gruncie słowiańskim niemotywowane.

⁵ R. Trautmann, s. 126.

28. *pilnas* 'pełny': wyraz indoeuropejski, mający odpowiedniki nie tylko słow.: **pəl̥n̥s* (w ros. *pól̥nyj*, pol. *pelen*), ale i w innych językach: stind. *pūr̥nā-* 'ts.' itd. Ten przymiotnik zachował motywację czasownikową w języku litewskim, bo jest czasownik *pilū pýliau pilti* 'nalewać', jak i w innych językach indoeuropejskich archaicznych: stind. *pr̥nāti* 'napęlnia' (aor. *aprāt*), gr. *πίμπλημι*, łac. *impleō* 'ts.' itd. Ale w językach słowiańskich jest to wyraz niemotywowany, bo czasownik typu pol. *napęlniam* jest denominatywny.

29. *rankà* 'reka': omówione już poprzednio.

30. *rēzgis* m. 'plecionka, kosz': do czasownika *rezgū rezgiaū rēzgti* 'pleść, splatać'; dial. też (żm.) *rēkstis* 'płachta na siano', wsch. lit. *rekstēlė* 'kosz'. W słow. tylko rzeczownik scs. *rozga* 'κλήμα', pol. *różga*, ros. *rózga* 'ts.'.

31. *siētas* i *saitas*, *pasaitas* 'wiązanie', *siena* 'ściekana' zostają w związku z lit. czasownikiem *siejū siejaū siėti* 'wiązać', wsch. lit. *sejū sėjaū siėti*, także wsch. lit. *sienū siniaū siėti* 'ts.'. W słow. nie ma odpowiedniego czasownika, są natomiast niemotywowane rzeczowniki dewerbalne: pol. *sidło* 'pułapka na ptaki', scs. *silo* 'ἀρχόνη', itd.; scs. *sětb* 'παγίς', ros. *sětb*, pol. *sięc*.

32. *skarà* 'oderwany łachman' w związku oczywistym z czasownikiem *skiriū skýriau skirti* 'oddzielać'. W słow. odpowiednikiem jest pol. *skóra*, ros. *skorà* 'skóra zwierzęcia, futro', wyraz niemotywowany.

33. *āpskritas*, *apskritūs* 'okrągły' do czasownika *skriejū skriejaū skriėti* (żm. *skrejū*) 'latać w koło' (pierwotnie zapewne *skrejū *skrejaū skriėti), *skrindū skridaū skrīsti* 'latać'. W słow. tylko niemotywowany stary derywat dewerbalny: pol. *skrzydło*, scs. *krilo*, ros. *kryló*.

34. *slidūs* 'gładki, śliski', z czasownikiem *slýstu slýdau slýsti* 'pośliznąć się', łot. *slīdu slīdēt* 'ts.'. W słow. rzeczownik niemotywowany scs. *slēdžs*, ros. *slēd*, pol. *śląd*.

35. *sniēgas* 'śnieg' jest motywowane czasownikiem *sniēga snigo snigti* 'pada śnieg', wsch. lit. *sniēga*. Obie formacje litewskie są stare, jak wynika z zestawienia z gr. *νελεει* i łac. *ninguit* 'pada śnieg'. W słow. jest rzeczownik: scs. *sněžs*, pol. *śnieg* itd., ale czasownik się nie zachował.

36. Wsch. lit. *sraujà* 'prąd', *sriaumė* (La.) 'strumień', *prásrava -ōs* (K) 'nie zamarznęte z powodu szybkiego prądu miejsce w lodzie', jak i inne rzeczowniki pokrewne: *sraua* 'upływ', *srovė* 'źródło', *sriaūtas* 'prąd', *srutà* (Trautm.) 'gnojówka' są motywowane przez stary, odziedziczony czasownik *sraviū* (na miejscu *sravū, por. z Daukszy *sráwanczio*, g. sg. m., ptep. praes.) *sravėti* 'płynę'. W słow. są tylko niemotywowane dewerbalne derywaty: *struja* 'flumen' (ros. *strujà* 'strumień'); pol. *strumień* i *strumyk* (ze starym członem *strumy-*); scs. *ostrovz* 'wyspa', ros. *óstrov*, pol. *ostrów*; scs. i pol. *struga*.

37. *stābaras* 'sucha gałąź drzewa', *stābas* 'słup' są motywowane przez

czasownik *stebiuos stebétis* 'dziwić się', tj. 'osłupieć'. W słow. jest scs. rzeczownik *stoborž* 'columna', niemotywowany.

38. *súras* (Ruhig: *súrús*) 'słony', *súris* m. 'ser' uzasadnione jest przez czasownik *súdau súdoiti* 'solić'. W słow. jest rzeczownik scs. *syrž* 'ser', ros. *syr* 'ts.' i przymiotnik scs. *syrž* 'ύγρός', ros. *syrój* 'mokry', a w apofonii pol. *surowy* 'nie ugotowany', ros. *suróvyj* 'nie opracowany, nie wykończony', nie ma zaś czasownika.

39. *šáltas* 'zimny' nawiązuje do czasownika *šąla šálo šálti* 'marznąć': w słow. jest tylko niemotywowany rzeczownik r.-csł. *slota*, pol. *ślota* 'dżdżysta pogoda'.

40. *šveñtas* 'święty' motywowane jest na gruncie bałtyckim przez łot. czasownik *svinu svinēt* 'obchodzić jakieś święto'. Wyraz jest indoeuropejski i ma odpowiednik słowiański: scs. *svetž*, pol. *święty*, ros. *svjatój*, ale na gruncie słowiańskim bez czasownika motywującego.

41. *talpà* 'pojemność' motywowane jest przez czasownik *telpù tilpaũ* *tiłpti* 'pomieścić się', do czego causat. *tūlpinti* 'zrobić miejsce dla czegoś'. Odpowiednik słowiański jest niemotywowany: scs. *tlzpa*, ros. *толпá* 'tłum',

42. *tamsà* 'ciemność' (acc. *tamsą*) motywowane jest przez czasownik *témsta tēmo tēmti* 'ściemniać się', a ze stopniem redukcji jest pokrewny przymiotnik *timšras* 'ciemno gniady'. W słow. jest rzeczownik **t̃ma* w scs. *t̃ma* 'σκότος, σκοτία', pol. *ćma*, ros. *t̃ma* 'ciemność' (od czego derywowany przymiotnik scs. *tm̃nž*, pol. *ciemny*, ros. *tēmnyj*), bez motywacji werbalnej.

43. *viēkas* 'siła, życie' wiąże się z czasownikiem *veikiū veikiaũ veikti* 'działać'. W scs. *vēkž* 'αίών', ros. *věk*, pol. *wiek* są niemotywowane. Czasownik tu pochodzenia indoeuropejskiego, jak wskazuje łac. *vincō uicī* 'zwycięzam', itd.

44. *vařgas* 'bieda', stpr. *waržs* 'zły', lit. *vėrgas* 'niewolnik' obok czasownika *vargstū vargaũ vargti* (z niejasną intonacją) mają odpowiednik słow. w scs. *vražž* 'έχθρός', pol. *wróg*, ros. *vórog*, gdzie nie ma motywacji czasownikowej.

45. *žālias* 'zielony' ma obok siebie czasownik *želiū žėliau žėlti* 'zielenić się'. W słow. przymiotnik scs. *zelenž*, ros. *zelėnyj*, pol. *zielony* nie mają obok siebie czasownika.

46. *pažūlnus* 'młyn, krzywy' obok *nuožvelnūs* 'młyny', *žvalūs* 'udany' mają motywację w łot. czasowniku *zvelu zvėlu zvelt* 'obracać, bić'. W słow. językach odpowiedni przymiotnik jest niemotywowany: scs. *zslž* 'πονηρός, κακός' itd., pol. *zły*, ros. *zól* (fem. *zla*).

W wymienionych tu przykładach widać wyraźnie, że nominalne formacje litewskie są motywowane, podczas gdy odpowiednie formacje słowiańskie, choć równie archaiczne jak litewskie, zatraciły motywację morfologiczną.

Zdarzają się oczywiście także wypadki odwrotne, kiedy motywacja

czasownikowa zachowała się na gruncie słowiańskim, a zanikła w językach bałtyckich. Ale liczba ich jest znacznie mniejsza: w materiałach Trautmannna znalazłem 10 takich przykładów, które tu teraz wyliczę:

1. Lit. *gretà* 'obok', *gurguljys* 'gromada (kaczek)', 'splot (nici)', *gùrguolė* 'mnóstwo (ludzi, pszczoł)', wyrazy w języku litewskim niemotywowane. W słow. jest rzeczownik o tym samym pierwiastku: scs. *grastb*, pol. *garśé*, ros. *gorstb*, który jest motywowany czasownikiem *gərtnoti, widocznym w pol. *garnąć*, *zagarnąć*, ukr. *pryhortáty* 'ts.'

2. Lit. *krañtas* 'stromy brzeg' ma odpowiednik słowiański w ros. *krutój* (przymiotnik) 'stromy', pol. *kręty* 'pokręcony', co ma oparcie w czasowniku pol. *krzątać się* 'poruszać się żywo', strus. *krjatali* 'poruszać' itd.

3. Lit. *māgulas* 'dużo' ma odpowiednik w pol. *moc* 'mnóstwo' (ze względu na znaczenie można porównać stpol. *siła* 'wiele'), a to do czasownika scs. *mogo mošti* 'δύναμαι, ισχύω', pol. *mogę móc*, ros. *mogú mość* itd., także jako rzeczownik: scs. *moštb* 'ισχύς, δύναμις', pol. *moc* itd.

4. Lit. *morai* (pl.) 'pleśń' (Juszk.; Būga RR 1, 313). W słow. głuż. *mórać*, *marać* 'smarować', ros. *marāju marátb* 'ts.' obok rzeczownika głuż. *mora* 'krowa brudna, czerwona', pol. *morąg* (masc.) 'ciemniejszy pas na jaśniejszym tle; pręga'.

5. Lit. *piētūs* (pl.) 'obiad, południe': w słow. scs. *pišta* 'τροφή', ros. *pišča*, obok czasownika scs. *pitėti* 'τρέφειν, ἐκτρέφειν', ros. *pitátb*, także scs. *pitomā* 'σιτευτός', ros. *pitómec* 'wychowanek'.

6. Lit. *skėpsnė* 'kawalek materii' (Būga RR 2, 307). W słow. pol. *szczepa* i *szczapa* 'odłupany kawał drewna', *oszczep* 'dzida' obok czasownika pol. *szczepać*, ros. *ščėpátb* 'ts.'

7. Lit. *stirta* 'bróg, stóg (siana)', (Būga RR 2, 312). W słow. scs. *prostrātb* 'rozpostarty'. W słow. obok tego czasownik: scs. *pro-stwrō pro-strėti*, pol. *rozpościeram rozpostrzeć*, ros. *prostrú prosterėtb*, też pol. *przestrzeń* itd.

8. Lit. *sāpnas* 'sen, widziadło senne': w słow. scs. *sznā*, ros. *son* (gen. *sna*), pol. *sen*; w słow. zachował się motywuujący czasownik: scs. *szpljo* (3. sg. *szpitiā*) *szpati*, pol. *śpię* (3. sg. *śpi*) *spać* itd., obok scs. *usznoti* (aor. *uszpe*), pol. *usnąć*, ros. *usnútb* itd.

9. Lit. *tūlas* 'liczny'. W słow. rzeczownik scs. *tylb* 'αὐχὴν', pol., ros. *tył* 'tylna część', to zaś do czasownika r.-csł. *tyju tyti* 'staje się tłusty', pol. *tyje tyć* itd.

10. Lit. *židūnos* (pl.) 'szczęka': obok bułg. *žūna* (fem.) 'warga'. W słow. istnieje motywuujący czasownik: r.-csł. *žuju žvati*, ros. *žujú ževátb*, pol. *żuje żuć*.

Widać od razu, że liczba wyrazów niemotywowanych litewskich, mających motywowane odpowiedniki słowiańskie, jest prawie pięciokrotnie mniejsza od motywowanych litewskich. Trzeba jeszcze wziąć pod uwagę, że motywacja czasownikowa słowiańska, którą wykrywamy drogą analizy etymologicznej, niejednokrotnie jest dzisiaj dla użytkowników języków

słowiańskich całkowicie niewidoczna. Nikt dziś nie skojarzy w języku polskim rzeczownika *tył* z czasownikiem *tyć*. A w języku polskim wyraz *morąg* jest tak samo niemotywowany, jak w litewskim *morai*.

Ażeby wyjaśnić różnicę rozwoju bałtyckiego i słowiańskiego, trzeba zbadać, po pierwsze, dlaczego się utrzymały rzeczowniki pozbawione motywacji, a po drugie, czym zastąpiono stare czasowniki, które znikły.

Co do pierwszego pytania, odpowiedź w wielu wypadkach jest widoczna. Zachowały się: 1° wyrazy niemotywowane jako nazwy konkretne i techniczne, 2° wyrazy, które wskutek zmiany znaczenia oderwały się od podstawy czasownikowej. Oto przykłady.

Wyrazy konkretne i techniczne: ros. *dugá* 'część zaprzęgu' (poz. 4); scs. *jazva* 'rana' (6); słow. *glina* 'gatunek gleby' (9); ros. *glej* 'gлина' (9); scs., pol., ros. *igo* 'jarzmo' (11); pol. *jugo* 'drażek łączący dzióby sań' (11); pol. *jucha*, *juszka* 'nazwa zupy' (12); ros. *kobénja* 'hak w ścianie' (13); słow. *kora* 'pokrycie drzewa' (14); scs. *krasta*, pol. *krosta*, ros. *korósta* 'nazwa choroby' (15); pol., ros. *kaszel* 'nazwa choroby' (16); pol., ros. *kasza* 'nazwa pokarmu' (17); pol. *czołno*, ros. *čeln* 'nazwa łodzi' (18); pol. *kierz* 'krzak', scs. *koreń*, pol. *korzeń* 'część rośliny' (20); pol., ros. *kupa* 'coś nasypanego', pol. *kuper* 'tylna część tułowia ptaków' (21); pol. *kret*, ros. *krot* 'nazwa zwierzęcia' (22); pol. *łęg*, ros. *ług* 'łąka' (24); scs. *popъ*, pol. *pép*, ros. *pup* 'nazwa części ciała' (26); scs. *roka*, pol. *ręka*, ros. *ruká* itd. 'nazwa części ciała' (29); pol. *różga*, ros. *rózga* itd. 'materiał do wyrobu koszy' (30); pol. *sidło* 'pułapka na ptaki' (31); scs. *sětb*, pol. *sieć* 'narzędzie do połowu ryb' (31); pol. *skóra* 'część ciała zwierzęcego' (32); pol. *skrzydło*, scs. *krilo* itd. 'część ciała ptaka' (33); scs. *struja*, pol. *strumień*, *struga*, scs. itd. *ostrovъ* 'terminy topograficzne' (36); scs. *stoborъ* 'słup' (37); scs. *syrъ*, pol. *ser* itd. 'nazwa pokarmu' (38); scs. *vragъ*, pol. *wróg* itd. 'termin życia politycznego' (44).

Wyrazy, które wskutek zmiany znaczenia oderwały się od podstawy czasownikowej: pol. *jutro*, ros. *závtra* (1: pierwotnie 'o świcie'); pol. *bardzo* (3: 'szybko'); pol. *jędza*, ros. *jagá* (7: 'ociężałość, choroba'); stpol. *golemy* 'wielki' (8: 'mocny'); scs. *čestъ*, pol. *częsty* (19: 'napchany'); r.-csł. *slota*, pol. *slota* 'dżdżysta pogoda' (39: 'chłód'); scs. *věkъ* 'ziółv', pol. *wiek* (43: 'życie'); scs. *zъlъ*, pol. *zły* (46: 'krzywy, odwrócony').

To samo objaśnienie dotyczy wyrazów litewskich, które się zachowały, pomimo że straciły motywację. Wyrazy konkretne i techniczne: *krañtas* 'stromy brzeg' (2: 'o ostrym zakręcie'); *piētūs* 'obiad, południe' (5: 'jedzenie, pokarm'); *skėpsnė* 'kawalek materii' (6: 'coś odłupanego'); *stirta* 'bróg, stóg' (7: 'coś rozpostartego'); *židūnos* 'nazwa części ciała' (10: 'narzędzie do żucia'). Zmiana znaczenia: *gretà* 'obok' (1: 'razem z czymś'); *tūlas* 'pewien' (9: 'jeden z wielu', por. stpr. *tūlan* 'wiele', a to ze znaczenia 'liczny', 'obszerny').

Przechodzimy teraz do zagadnienia, czym zastąpiono stare czasowniki,

które zanikły czy to na gruncie słowiańskim, czy też (znacznie rzadziej) na gruncie litewskim. W wielu wypadkach widać wyraźnie, że pierwotny czasownik został zastąpiony formacją bardziej ekspresywną. Oto kilka przykładów:

(19) *kiṃšti* 'pchać, napychać' zastąpiono przez słow. czasownik widoczny w r.-csł. *pъchati*, który ma też odpowiednik ekspresywny litewski w postaci *pisù pisaũ pìsti* 'coire' ⁶;

(25) *mylėti* zastąpiono przez *kochać* albo przez denominatywne *miłować*.

(39) *šalti* zastąpiono przez ekspresywne *marznąć*, ros. *mērznutʹ*, związane z *merzítʹ* 'budzić wstręt'.

W kilku wypadkach stary czasownik prymarny zastąpiono nowym denominatywnym: ta zmiana ma z reguły na celu uwidocznienie związku semantycznego między nomen a odpowiednim verbum, a więc w pewnym stopniu również nadaje temu związkowi wartość ekspresywną. Przykłady:

(1) *aūšti*: pol. *świtać*, denomin. od rzeczownika *świt*, który zastąpił wyraz odpowiadający litewskiemu *aušrà*.

(2) *balti*: pol. *bieleć*, denomin. od przymiotnika *biały*, ros. *bělʹj*.

(7) *ėngti*: pol. *lenić się*, denomin. od przymiotnika widocznego w csł. *lěnz*, pol. rzecz. *leń* itd.

(10) *grūbti*: pol. *skostnieć*, denomin. od rzecz. *kość*.

(17) *kósėti*: pol. *kaszlać*, denomin. od rzecz. *kaszel*.

(28) *pilti*: pol. *napelniać*, denomin. od przym. *pełny*.

(37) *stebėtis*: pol. *ostupieć*, ekspresywne denomin. od rzeczownika *stúp*, tj. 'stanać jak słup' (lit. *stābas* 'słup').

(38) *sūdyti*: pol. *solić*, denomin. od rzecz. *sól*.

(42) *tėmti*: pol. *ściemniać się*, denomin. od przym. *ciemny*.

(43) *veikti*: pol. *działać*, denomin. od rzecz. *dzieło*, por. ros. *dělo*.

(44) *vaṛgti*: pol. *biedzić się*, *biedować*, denomin. od rzecz. *bieda*.

(45) *želti*: pol. *zielenić się*, *zielenieć*, denomin. od przym. *zielony*.

Ale objaśnienie innowacji przez potrzebę uwidocznienia ekspresywności nie wytłumaczy wszystkiego. W niektórych wypadkach rozwój poszedł różnymi drogami w języku litewskim i w językach słowiańskich i nie widać przyczyny, która by uzasadniała tę różnicę. Oto przykład szczególnie wyraźny.

Istniały dwa czasowniki, oznaczające 'mogę móc': *galiù*, tak jest w języku litewskim, i *mogo*, tak na gruncie słowiańskim. Oba są pochodzenia indoeuropejskiego, bo *galėti* ma odpowiedniki celtyckie ⁷, a *mogo* germańskie, celtyckie i greckie ⁸. Znaczeniowo *galiù* odpowiada dokładnie słowiańskiemu *mogo*. Tymczasem z pierwiastka czasownika litewskiego zostały

⁶ R. Trautmann, s. 221, z K.

⁷ R. Trautmann, s. 77.

⁸ R. Trautmann, s. 164.

w językach słowiańskich tylko drobne ślady (stpol. *golemy* 'wielki', r.-csł. *golěmz* itd.), a od pierwiastka czasownika słowiańskiego został w języku litewskim tylko odosobniony wyraz *māgulas* 'wiele, moc'. Przyczyna takiej repartycji dwu tych leksemów nie jest widoczna.

Jakkolwiek nie wszystkie wypadki rozwoju znajdują wyraźne uzasadnienie, to jednak stwierdzić musimy ten stan rzeczy, od któregośmy zaczęli: w języku litewskim motywacja słowotwórcza derywatów dewerbalnych zachowała się w stopniu znacznie wyższym niż w językach słowiańskich. W językach słowiańskich nowe procesy słowotwórcze usunęły w bardzo znacznym stopniu dawną motywację. Przedstawiony tu stan rzeczy wskazuje jeszcze jeden archaizm języka litewskiego, szczególnie cenny dla badań nad językami indoeuropejskimi.